

- пәнаралық топтың мүшесі ретінде жеке бағдарламалар мен топтың бағдарламаларын құрастыруға және іске асыруға қатысу;

- баланың анықталған нәтижелерін ескере отырып онымен жұмысты ұйымдастыруға байланысты басқа мамандарға арналған ұсыныстар жасау.

- Педагог яғни сынып жетекші мен логопед маманы біріге отырып, логопед сынып жетекшіге баланың сөйлеу тілі бұзылыстарының сипатын түсіндіреді, сабақ кезінде сөйлеу тілінде бұзылысы бар балаға егер балада тұтықпа болған жағдайда асықтырмай, жүйке жүйесіне салмақ түспейтіндей берілетін мәліметтер жүктемесін азайтуға, топтағы балалармен бірлесе сабаққа қатысуына, сөйлеу тіліндегі ақаулықтарды біріге отырып түзетуге әрекет етеді [8].

Қорыта келе, инклюзивті білім беруде ерекше білім беруде қажеттілігі бар балаларды қолдау тікелей командалық түрде, біріге отырып жұмыс жасау барысында тиімді жүргізіледі. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды ерте жастан анықтай отырып, дер кезінде түзете-дамыту жұмыстарын жүргізу, балалардың қоғамға еркін бейімделе алуына жол ашады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Государственная программа развития образования и науки на 2016-2019 годы. – Астана, 2016 год.

2. https://www.inform.kz/ru/skol-ko-v-kazahstane-detey-s-osobymi-obrazovatel-nymi-potrebnostyami_a3687556

3. Брызгалова, С.О. Инклюзивный подход и интегрированное образование детей с особыми образовательными потребностями [Текст] / С.О. Брызгалова, Г. Г. Зак // Специальное образование. - 2010. - № 3. -С. 14-20.

4. Вакуленко, Л. С. Школьная логопедическая служба в свете инклюзивного обучения [Текст] / Л. С. Вакуленко // Логопед. – 2011. – №4. – С. 11-18.

5. Психолого-педагогическое сопровождение детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательной школе: метод. рекомендации/ Елисеева И.Г., Ерсарина А.К. - Алматы: ННПЦ КП, 2019. - 118с.

6. Белянкова Н.М. Интегрированный подход в обучении младших школьников: пособие для учителя. М: Просвещение, 2008.

7. Леонова, С. В. Интегративный подход в деятельности специалистов как необходимое условие инклюзивного образования / С. В. Леонова // Специальное образование : материалы 11 - й Междунар. науч. конф. / Ленинград. гос. ун-т им. А. С. Пушкина. — СПб., 2015.

8. Богинская, Ю. В. Инклюзивная образовательная среда начальной школы: комплексный подход [Текст] / Ю. В. Богинская // Гуманитарные науки. – 2015. – №4. – С. 47-53.

ӘОЖ 376.37

<https://doi.org/10.53355/x0400-8397-7693-h>

ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН ЖАСӨСПІРІМ БАЛАЛАРДА ҚАРЫМ- ҚАТЫНАСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жиенбаева Н.Б., пс.ғ.д., профессор, **Қырғызбай А.С.**, магистрант
Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университеті

E-mail: ayman.kyrgyzbay@bk.ru

Есту қабілетінің жоғалуы баланы негізгі ақпарат көздерінен айырады. Баланың ойлау және даму процесін шектейді. Жалпы есту қабілетінің бұзылуы баланың сөйлеуіне және есте сақтау мен ойлаудың қалыптасуына әсер етеді. Соңғы жылдары туғаннан естімейтін балалар жиі кездеседі. Балада есту қабілетінің толық немесе ішінара жоғалуы - бұл физикалық ақау, нәтижесінде баланың ақыл-ойының дамуы төмендейді.

Қоршаған ортадағы адамдарды түсінбеуінен және көптеген нәрсені түсіндіре алмауына байланысты қарым-қатынаста мәселелер туындайды.

Тірек сөздер: *Есту қабілеті бұзылған, жасөспірімдер, қарым-қатынас, жанжал.*

Потеря слуха лишает ребенка основных источников информации. Ограничивает процесс мышления и развития ребенка. Общее нарушение слуха влияет на речь ребенка и формирование памяти и мышления. В последние годы часто встречаются дети, которые не слышат от рождения. Полная или частичная потеря слуха у ребенка - это физический дефект, в результате которого умственное развитие ребенка снижается. Проблемы в отношениях возникают из-за непонимания окружающих людей и неспособности объяснить многие вещи.

Ключевые слова: *Нарушения слуха, подростки, общение, конфликт.*

Hearing loss deprives the child of the main sources of information. Restricts the process of thinking and development of the child. General hearing impairment affects the child's speech and the formation of memory and thinking. In recent years, there are often children who do not hear from birth. Complete or partial hearing loss in a child is a physical defect, as a result of which the child's mental development decreases. Problems in relationships arise due to misunderstanding of people around them and inability to explain many things.

Key words: *Hearing disorders, teenagers, communication, conflict.*

Әдебиеттің көптеген ғылыми көздерінде қақтығыс адамдардың, әлеуметтік топтардың және жалпы қоғамның қарым-қатынасы жүйесіндегі қайшылықтардың дамуының ең жоғары деңгейі ретінде анықталады.

Мәселенің өзектілігі жасөспірім балалардың мінез-құлқы, қарым-қатынасы және олардың жеке басының қалыптасуы қазіргі қоғам үшін өткір және әлеуметтік маңызы бар санатқа жатады, сонымен қатар жасөспірім балалардың сыртқы әлеммен өзара әрекеттесуінің қолайлы деңгейін сақтау үшін психологиялық қоғамдастықтың араласуын қажет етеді.

Қазіргі уақытта жасөспірім балалардың жанжалды мінез-құлқының пайда болу мәселесіне ерекше назар аударылуда. Бұл құбылысқа көптеген ғалымдар қызығушылық танытты, мысалы, А.С. Новоселова, С.А. Романов, Л.М. Семенюк және тағы басқалар.

Егер психофизикалық дамуында ауытқулары бар балалар санының үнемі өсіп келе жатқанын ескеретін болсақ, онда қайталама психикалық бұзылулардың алдын алу және түзету мәселесі ерекше маңызды бола түсетінін атап өтуге болады. Дамуында кемістіктері бар, әсіресе есту қабілеті бұзылған жасөспірім балалар көбінесе дене, психикалық және тұлғалық өзгерістерді өз бетінше көтере алмайды, әлеуметтік нормалар мен талаптарға жауап бере алмайды. Жеке басын іздеу; елеулі ересектердің ықпалымен қалыптасқан балалардың өзін-өзі бағалауынан өзінің шынайы жетістіктері мен құрдастарының пікірлері негізінде дамитын жетілген өзін-өзі бағалауға көшу; қарым-қатынас тобын өзгерту – дамуы бұзылған жасөспірімнің психикасы үшін ауыр сынаққа айналады.

Есту қабілеті бұзылған жасөспірімдердің өсу кезеңіндегі дамуымен бірге жүретін жоғарыда аталған мәселелер, сондай-ақ балалардың осы санатындағы конфликттік мінез-құлықтың жеткіліксіз зерттелген ерекшеліктері осы мәселелерді егжей-тегжейлі зерттеуді қажет етеді.

Есту қабілеті бұзылған балалар үшін жасөспірім кезіндегі тұлғааралық қатынастардың дамуы маңызды. Бұл әсіресе психикалық даму және жалпы тұлғаның дамуы үшін өте маңызды. Баланың жеке басын қалыптастырудың ерекшелігі есту қабілетінің бұзылуымен және оның қоғамнан ішінара оқшаулануымен түсіндіріледі. Бұл сонымен қатар білім беру ұйымының ортасына, ұжымдағы, ата-аналар мен балалар арасындағы қатынастарға байланысты. Бұл жерде бұзушылықтың травматикалық әсерін болдырмау маңызды. Егер барлық факторлар сақталса, бұл баланың жеке басының қолайлы дамуына ықпал етеді [1].

Т.Г.Богданова еститін балалардың басқалармен қарым-қатынас жасау тәжірибесі молырақ деп жазды. Олардың да бұл тәжірибені жинақтауға мүмкіндіктері көбірек. Олар

қарым-қатынас үшін серіктестерді оңай және тез іздейді. Бірақ есту қабілеті бұзылған балаларда қарым-қатынас тәжірибесі соншалықты әртүрлі емес. Сондықтан мұндай балаларға бұл дағдыны дамыту үшін ерекше жағдайлар қажет. Бұл жерде өзара тоғысқан екі процестің маңызы зор: біріншіден, балалар басқа адамдармен қарым-қатынас жасау кезінде қажетті белгілі бір нормалар мен ережелерді меңгеруі керек, екіншіден, оларды басқалардың жеке қасиеттерін тануға және оларды бағалауға үйрету керек [2].

Тұлғааралық қарым-қатынасты дамытуда оларды қабылдау мен бағалаудың маңызы зор. Бұл жерде басқа адамды, оның топтың басқа мүшелерімен қарым-қатынасын адекватты қабылдау, тану және бағалау қабілетін атап өткен жөн [3].

Адамдардың бір-біріне деген түсініктерінің қалыптасуы қабылдау арқылы өтеді. Бұл сонымен қатар мінез-құлық ерекшеліктерін, қабілеттерін, қызығушылықтарын және эмоционалдық ерекшеліктерін анықтау мүмкіндігін қамтиды. Э.А.Вийтар есту қабілеті бұзылған балалардағы тұлға аралық қарым-қатынастарды қабылдау және түсіну табиғатында еститіндердегідей жақындарына адекватты қатынас кездеседі деп есептеді. Ең аз адекватты - бұл бала үшін елеусіз адамдардың қарым-қатынасы [4].

Есту қабілеті бұзылған жасөспірім балалар көбінесе басқамен қарым-қатынасын өзіне деген қарым-қатынасымен параллельділікке бейімдейді. Өздерінің қатынасын басқа адамдарға да жатқызады. Тіпті Э.А.Вийтар командада жақсы және орташа позицияны иемденетін жасөспірімдер жағымсызға қарағанда оң күтілетін таңдауларды дұрыс бағалайтынын айтты. Ал жағдайы нашар жасөспірімдер теріс күтілетін таңдауларды адекватты түрде бағалайды. Басқа адамдардың қабылдауындағы қателіктерге байланысты жанжал туындауы мүмкін.

Баланы басқа адамды дұрыс қабылдауға және түсінуге үйрету маңызды. Өйткені, бұл өмір тәжірибесі мен қарым-қатынас тәжірибесі арқылы біртіндеп игерілетін күрделі процесс. Өйткені жасөспірімдік жастағы балалар үшін әңгімелесушінің көзқарасын қабылдау, оны түсіну және оның жағына шығу қиын. Э.А.Вийтар балалар бұл дағдыны тек үлкен мектеп жасында меңгереді деп жазды [5].

Сондай-ақ, қарым-қатынас ерекшеліктері жанжалды мінез-құлық пен конфликттік жағдайлардың пайда болуына әсер етуі мүмкін. Есту қабілеті бұзылған балаларда бұл ауызша сөйлеудің толық қабылданбауы, жалпы сөйлеу дамуының артта қалуы. Мұның бәрі әңгімелесушімен байланысты айтарлықтай қиындатады. Сондықтан олар қарым-қатынастың вербалды емес құралдарын жиі пайдаланады, қарым-қатынастарды ерекше түрде түсінеді және жүзеге асырады [6]. Мұндай балаларға арналған мектеп-интернатта білім алу қарым-қатынаста кедергілер жасайды. Қарым-қатынас аясы мен шеңбері тарылып барады. Бұл ретте мұғалімнің міндеті тұлғааралық қарым-қатынасты дамытып, осындай оқушының рефлексиясын қалыптастыру болып табылады.

Естімейтін балалар еститін балаларға қарағанда құрдастарымен жанжалды жағдайларға жиі түседі. Бұл есту қабілеті бұзылған балалардың қарым-қатынас және өзара әрекеттесу шеңберінің шектеулі болуына байланысты. Бұған назар аударған жөн, өйткені ол мұндай балалардың жеке басының дамуында маңызды рөл атқарады [7].

Естімейтін балалар көбінесе ым мен саусақпен сөйлеу арқылы сөйлеседі. Олар үшін бұл адамдармен қарым-қатынас жасаудың ең оңай және қолайлы тәсілі.

Сенсорлық ақау есту қабілеті бұзылған оқушының ересектермен және құрдастарымен қалыпты қарым-қатынаста қиындықтар туғызатыны сөзсіз. Олардан ол белгілі бір өмірлік тәжірибе алады, қарым-қатынас жасауды және байланыс орнатуды үйренеді. [8].

Есту қабілетінің бұзылуының әсерінен қарым-қатынас сипатына әсер ете алатын тұлғалық қасиеттер қалыптасады. Бұл көріністі Л.М.Барденштейн, Г.В.Козловская, В.Ф.Матвеев және т.б. зерттеген. Мәліметтер адамның өзіндік ерекшеліктерінің тәжірибесінен туындайтын мінез-құлық белгілері әр түрлі және ең негізгі бұзылыстарға ғана емес, сонымен қатар фонға да байланысты екенін көрсетті. Бала естімейтіндіктен, адамдармен қақтығыстар болуы мүмкін. Ол бәрін естімейді және оны бастан кешіреді. Кейде адамдарға жоғары талаптар қояды.

Бірақ бұл талаптарды орындау үшін адамдардың шыдамы таусылуы мүмкін. Сондықтан қақтығыстар қаупі артады.

Т.Г.Богданова, Р.М.Боскис, В.С.Скобкин және т.б. есту қабілеті бұзылған жасөспірім балалардың қақтығыс кезіндегі мінез-құлқын зерттеді. Олар бұл бұзушылықпен кез келген қақтығыстар алаңдаушылық тудыратынын көрсетті. Көбінесе есту қабілеті бұзылған бала дау-дамайдың ортасында жүргенін байқаса, онда ол есту қабілеті бұзылмаған балаға қарағанда көбірек зардап шегеді. Бірінші - бұл өзін-өзі шешеді деген үмітпен өткір жағдайдан құтылу. Бірақ егер қақтығыс субъектісі немесе оған қатысатын адамдар маңызды болса, онда мінез-құлықтың екі стилі пайда болады. Бірі – жалтару (біржақты концессия), екіншісі – ымыраға келу (өзара концессия). Мұнда концессия көбінесе дауды шешуден гөрі серіктестер арасындағы жақсы қарым-қатынасты сақтауға бағытталған.

Осылайша, есту қабілеті бұзылған жасөспірімдердегі қарым-қатынастың өзіндік ерекшеліктері мен бірқатар қиындықтары бар. Олар баланың жеке басының дамуына әсерін тигізуі мүмкін, сондықтан адамдармен қарым-қатынастағы қиындықтардың себептерін анықтап, түзету жұмыстарын дер кезінде бастау керек. Дау-дамай мінез-құлқы есту қабілетінің жоғалуы кезінде өзін-өзі қабылдау және қарым-қатынас шектеулеріне байланысты ерекшеліктерге ие болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Соловьев, И. М. Психология глухих детей [Текст] / И. М. Соловьев, Ж. И. Шиф. – М. : Педагогика, 1971. – 448 с.
2. Богданова, Т. Г. Сурдопсихология [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Т. Г. Богданова. – М. : Академия, 2002. – 106 с
3. Вийтар, Э. А. Исследование межличностных отношений и интерперсональной перцепции слабослышащих школьников [Текст] / Э. А Вийтар // Дефектология. – 1981. – № 4. – С. 30-34.
4. Скобкин, В. С. Подросток с дефектом слуха: ценностные ориентации, жизненные планы, социальные связи [Текст] / В. С. Скобкин. – М. : ЦСО РАО, 1997. – 94 с.
5. Хлыстова, Е. В. Взаимосвязь стиля семейного воспитания и проявления тревожности у детей подросткового возраста с нарушением слуха [Текст] / Е. В. Хлыстова, В. М. Волкова // Специальное образование. – 2013. – № 1. – С. 33-39.
6. Выготский, Л. С. Собрание сочинений [Текст] : в 6-ти т. / Л. С. Выготский ; под ред. Т. А. Власовой. – М. : Педагогика, 1983 Т. 5 : Основы дефектологии. – 1983. – 386 с.
7. Кендалл, Ф. Психотерапия детей и подростков [Текст] / Ф. Кендалл. – СПб. : Питер, 2002. – 67 с.
8. Мухина, В. С. Детская психология [Текст] / В. С. Мухина. – М. : Апрель-Пресс, 1999. – 352 с.

ӘОЖ 376

<https://doi.org/10.53355/p1068-8672-1434-t>

ЗЕРДЕ БҰЗЫЛЫСЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ЖАЗБАША СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУЫ

Ильяс Е.И., 4 курс студенті

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ.

E-mail: azanbekova.gulnaz@mail.ru

Мақалада зерде бұзылысы бар балалардың сөйлеу тілі, олардың дыбыс айтуы, тілінің кеш шығу ерекшелігі сипатталған. Сөйлеудің барлық компоненттерінде, яғни, фонетикалық, лексикалық, грамматикалық бұзылыстары, танымдық қабілетінің кеш қалыптасуы бұл тілдің семантикалық және грамматикалық құрылымдарын меңгеруде айтарлықтай қиындықтар тудызатыны баяндалған.